

ESEJE NIELEN O NÁRODE

ŠTEFAN POLAKOVIČ: Eseje o národe. Martin, Matica slovenská 1998, 201 s.

Je všeobecne známe, že v našej filozofickej obci sa Polakovičovmu dielu už dlhšiu dobu sporadicky venuje historik slovenskej filozofie T. Münz. V posledných desiatich rokoch však *polakovičológov* rapídne pribúda. Spomeňme aspoň J. Balážovú, E. Forđinálovú, P. Krákorníka, J. Letza, V. Repku. Iste to bude späté aj s aktuálnosťou problematiky, ktorej Š. Polakovič zasvätil takmer celý svoj život - s problémom národa. Polakovičova kniha esejí je výsledkom jeho viac ako tridsaťročného výskumu fenoménu národa.

Pokiaľ ide o štruktúru práce, je členená prehľadne a je logicky usporiadaná. Obsahuje tri väčšie myšlienkovú kompaktné celky (*Úvod do náuky o národoch, Európske skúsenosti s národným a občianskym, Veda, národoveda a národy*), z ktorých každý má niekoľko podkapitol. Ďalej tu nachádzame štyri samostatné eseje (*Národy a štáty, Podstata národov je v kultúre, Kultúra je pre národ otázkou života, Ide o obraz nášho národa a Skrytá logika našich dejín*) a jednu časť zloženú z deviatich článkov, ale pritom tematicky rovnorodú (*O národnom bez nacionalizmu*). Nechýba ani zoznam použitej literatúry. Čitateľ v práci nájde aj výberovú Polakovičovú biografíu a bibliografiu.

Hneď v prvej kapitole autor podáva vysvetlenie, prečo sa dodnes neustanovila samostatná náuka o národe (naciológia). Podľa neho sa národy stali predmetom akéhoto záujmu len za posledných dvesto rokov. Potrebu konštituovať vedeckú disciplínu skúmajúcu národ si uvedomil vtedy, keď zistil, že hoci pre objasnenie vývinu, zmyslu existencie a podstaty národa toho bezpochyby veľa urobili najrôznejšie vedy (etnológia, etnografia, sociológia, sociografia, psychológia, antropológia, archeológia, história, právo atď.), predsa len ani jedna z nich si za výlučný predmet svojho záujmu nepostavila národ ako ontologickú kategóriu. Úlohou jeho naciológie je preto "priblížiť sa čo možno najbližšie k samej podstate národa ako takého, teda k spoločnému menovateľovi všetkých národov" (s. 18). Prirôdzené, spomenuté vedecké disciplíny by sa mali stať pomocnými vedami naciológie.

Ako jeden z primárnych problémov naciológie vidí fakt "zakalenia" obsahu pojmov národ a nacionalizmus. Podľa neho "nejasnosti okolo pojmu národ sú dielom niekdajšej francúzskej megalománie a šovinizmu" (s. 21). Francúzi vraj začali (v období buržoáznej revolúcie r. 1789) zavádzať výraz *ethnie* vo význame *nation* (národ) a slovo *nationalité* (správne národnosť) ako termín pre občianstvo. Navyše stotožnili občianske s národným! Polakovič Angličanom, Francúzom a Španielom vytýka, že hoci majú vlastné výrazy pre štátne občianstvo (*citizenship, citoyené, ciudadanía*), bežne používajú výrazy *nationality, nationalité* a *nacionalidad*. Vo svojom celoživotnom filozofickom diele sa preto neustále dožaduje prísneho rozlišovania medzi národnou a štátnou príslušnosťou a medzi národnou a politickou spoločnosťou. Vo svojej

konceptii národnosť charakterizuje ako trvalú, nemennú a inherentnú kvalitu ľudského individua, ktorú vystihuje duchovný rozmer, kým občianstvo je povrchnou hodnotou prechodného typu a možno ho niekoľkokrát za život zmeniť. Podľa Polakoviča politické (štátne) je čosi rôznorodé, zatiaľ čo národné je rovnomerné, jednoliate. Národ je tou pospolitosťou, ktorá prerastá do štátu, a nie opačne. Národ nemožno zorganizovať, národy nevznikli na základe zmluvy. Pre nášho mysliteľa sú národy *un quid divinum*, t.j. "dielom Božím, kým štáty sú dielom človeka" (s. 28). Ako vidíme, ide o klasický primordialisizmus.

Štát užho spravuje výlučne moc politickú (má sa starať o *bonum commune*), kým národ moc duchovnú, kultúrnu. Príslušníci národa a štátu sú síce tie isté osoby, ale iným spôsobom. Ideálny je preňho taký štát, ktorý tvorí jeden národ. Ako píše: "Žiť naplno vlastné občianske a národné je požehnaním pre národy, ktoré majú vlastný národný štát a nemajú národné menšiny." (s. 77). Politická rôznorodosť národného štátu, pluralita strán a občianskych aktivít je však vítaná. Každý národ má podľa Štefana Polakoviča vonkajšie dejiny (vojny, kráľov, prezidentov, ústavy, moc zákonodarnú a výkonnú atď.) a dejiny vnútorné - kultúrne (diela básnikov, spisovateľov, dramatikov, hudobných skladateľov, filozofov a vedcov). Určujúce sú však dejiny vnútorné. Preto skutočné dejiny národa sú dejinami jeho kultúry.

Š. Polakovič chce vypracovať metódu (v knihe je len čiastočne naznačená) na určenie toho, aké "predpoklady musí splniť nejaká skupina, aby sme v nej mohli rozpoznať obraz národa" (s. 19). Ako nás upozorňuje, z podstaty národa treba "vylúčiť územie, pokrvnú príbuznosť, používanie vlastného jazyka a nezávislý štát" (s. 123). Z toho, čo zostáva (dejiny, národné povedomie, zmysel pre pospolitosť, náboženstvo a kultúra), sa za najpodstatnejší znak národa pokladá kultúra. S tým Polakovič súhlasí. Základným kultúrnym prejavom národa je podľa Polakoviča reč. Treba pripomenúť, že Štefan Polakovič sa hlási k herderovsko-štúrovskej tradícii, ktorá považuje jazyk za významný nástroj rozvoja národa (cit spolupatričnosti sa začína vyvíjať zo spoločnej reči) a jeho kultúry (kultúra je ústrednou zjednocovacou silou národa). Nestotožňuje však bytie národa len s jeho jazykovým prejavom. V jeho teórii má národ vždy len jeden jazyk, mnohorečový národ rezolútne označuje za pojmový nezmysel. Podobne národ je fenomén čisto monokultúrny, mnohokultúrne sú údajne len štáty. V personalistickom duchu tvrdí, že národy, a nie štáty sú prirodzeným "predĺžením človeka" (s. 27). Ako konzervatívec a tradicionalista vyslovuje presvedčenie, že pripomínanie minulosti upevňuje prítomnosť a že niet národa bez tradícií. Hierarchicky včleňuje národ medzi rodinu a ľudstvo.

Vo svojej práci polemizuje aj s viacerými zahraničnými autormi. Podáva kritickú analýzu názorov E. Renana, J. Ortegu y Gasset, K. W. Deutschera, A. Toynbee, H. Kohna a C. J. Hayesa. Osobitne zaujímavá je jeho polemika s M. Kanovským, ktorý pred piatimi rokmi napísal pre Literárny týždenník kontroverzný text *Národ a jazyk*, v ktorom sa v postmodernom duchu snažil dokázať, že pojem národa nemôže byť v súčasnej filozofii heuristicky plodný, že všetky vety, ktorých referentom je pojem národa v zmysle subjektu, sú aspoň v jazykovej hre vedy nezmyslom, že byť

príslušníkom národa neznamená žiadnu hodnotu a nedá sa kognitívne preveriť. Neskrývané sympatie Polakovič prechováva k názorom B. Akzina, A. D. Smitha, H. Setona-Watsona, R. Emersona, najmä pokiaľ ide o riešenie otázok národ - štát, národovectvo verzus nacionalizmus, národný, resp. občiansky princíp. Z našich mysliteľov mu je ideovo najbližší L. Štúr a Š. M. Daxner. Oboch považuje za predchodcov formulovania národných práv. Odvoláva sa aj na klasikov politických a sociálnych teórií, tak v kladnom (Herder, Rousseau), ako aj zápornom (Hegel, Toynbee) zmysle.

Čitateľa dost' podrobne, no veľmi inštruktívne prevádza dejinami Židov, ktorých považuje za prototyp dokonalého národa. Za zárodočné obdobie väčšiny európskych národov považuje feudálnu Európu, počnúc karolínskou dobou. V knihe postupne líči peripetie zrodu starovekých národov - Grékov, Arménov, Keltov, ale aj národov mladších t.j. Francúzov (ale aj Okcitáncov, Bretóncov), Britov (no aj Škótov, Walesanov, Írov), Španielov (aj Kataláncov a Baskov), Nemcov, Talianov, Poliakov, Čechov, Maďarov, Slovákov a ďalších. Špekuluje o možnom vývoji najmladších národov, ako príklad uvádza Američanov (národ formujúci sa z obyvateľov Spojených štátov amerických), Rómov, indiánske národy Aymará a Kečua v Bolívii, afrických Zuluov, Nigéričanov, Keňanov atď.

Je sympatické a bádateľsky poctivé, že Š. Polakovič pripúšťa "tajomnosť podstaty národov" (s. 26), čím priznáva svoju "porážku" vo veci úplného pochopenia podstaty fenoménu národ. Aj preto čitateľovi ponúka svoju teóriu národa len ako jednu z viacerých možných - vie, že mnohých o prijateľnosti svojich téz, poučiek a hypotéz nepresvedčí. V knihe sú dve úprimné doznania, čo je v intelektuálnej spisbe neobvyklé, preto si ich uved'me. Priznáva sa, že aj jeho v mladosti "dlhé roky mätala" myšlienka národného ducha a že nazýval prirodzené národné ctenie (národovectvo) nacionalizmom. Dnes vie, že národ je jedna vec a nacionalizmus (chorobný jav s príchut'ou mravného kazu a imperializmu) druhá. Vzorom nám musí byť národ bez nacionalizmu - tak, ako je príkladom morálny človek, prízvukuje náš filozof.

Napriek tomu, že eseje Štefana Polakoviča vznikli v rôznom čase (kniha zhromažďuje jeho hlavné texty o danom probléme, ktoré v minulosti priebežne vychádzali v emigrácii a po r. 1989 aj na Slovensku), majú okrem autora a témy aj mnoho iných spoločných prvkov. V prvom rade je to Polakovičom zažitá, v priebehu rokov nezmenená metodológia. Jeho eseje sú v podstate nekonečným príbehom pretvárania a modifikovania látky, nad ktorou uvažuje. Neustále ich prepracúva, dopĺňa o nové argumenty, pritom sitom sa do nenávratna prepadávajú prežité názory či stanoviská. Po druhé, Polakovičova filozofia našich národných dejín si tradične zachováva kresťanský a etnokultúrny rozmer, pričom filozoficky sa autor už vyše päťdesiat rokov pridrižiava blondelizmu (jeho dualizmus diskurzívnej a intuitívnej mysle uplatňuje pri klasifikácii národa a štátu, keď doslova uvádza, že "štát je výtvorom diskurzívneho umu, kým národ je dôsledkom intuitívnej časti našej mysle" (s. 37)). Po tretie, aj túto knihu podobne ako knihy predchádzajúce znehodnocujú invektívy voči Čechom a Maďarom, ktorí "prirodzene" môžu za všetko zlé, čoho sa dočkal slovenský národ vo svojich "vonkajších" dejinách.

Napriek určitým nedostatkom (ideologickým stereotypom neodmysliteľne patriacim k Š. Polakovičovi) prácu odporúčame všetkým, ktorí sa chcú predbežne zorientovať v problematike národa. Kniha je dostatočne myšlienково podnetná, provokatívna. Doslova volá po reakcii spoločenskovedných pracovníkov žijúcich, cítiacich a tvoriacich nie národne, ale občiansky.

Peter Krákorník

Mgr. Peter Krákorník
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR